

■ Кропка на карце

МАТАЛЯНЕ КРЫЗІСАЎ НЕ БАЯЦА

Чым жыве радзіма першага прэзідэнта Ізраіля і кулінарнага фестывалю

Колькі разоў за сваю амаль 600-гадовую гісторыю Моталь перажываў войны, навалы, пажары, але вытрымліваў беды, адбудоваўся зноў і сустракаў новыя часы. Сярэдзіна XVI стагоддзя была азначана каралеўскімі прывілеямі, а пачатак XXI — статусам аграгарадка. Яго вёска атрымала адной з першых у краіне. Цяпер Моталь выглядае сучасна, хоць крыху і захавала асаблівасці былых архітэктуры, побыту. А што засталася ад старога мястэчка? Найперш дзелавае, прадпрымальніцкая жылка, карані якой прараслі ці то ад прыездных еўрапейскіх рамеснікаў, ці то ад тутэйшых яўрэяў. Пра тое ніхто не ведае дакладна.

АД КАРАЛЕЎСКИХ ПРывІЛЕЙ

Вольга Мацукевіч — тыповая прадстаўніца мотальскай інтэлігенцыі, любіць сваю вёску і ганарыцца ёю. Некалі была бібліятэкаркай, потым збірала па крупінах гісторыю і стварала музей народнай творчасці. Яна ведае мноства легендаў, звязаных з асаблівай міласцю, якую праявіла да палескага мястэчка каралева Бона. Паводле аднаго з паданняў, каралева праязджала тут і ўбачыла сялян, якія адрозніваліся ад іншых сваім знешнім выглядам. З ранку працоўнага дня яны былі чыста і прыгожа апрануты. Менавіта тут манаршая асоба ўзяла адну са сваіх рэзідэнцый. Пазней яна прывезла з Італіі, Германіі майстроў-рамеснікаў, якія навучылі і местачковых. Адсюль і тыповыя мотальскія прозвішчы: Кульбеда, Шыкалай, Палто...

Моталь жа атрымаў асаблівыя прывілеі, падпарадкаваўся непасрэдна вялікаму князю, а жыхары плацілі падатак у казну, ні паншчыны не адраблялі, ні прыгону не ведалі. У тыя часы ў мястэчку налічвалася сем вуліц, чатыры царквы і сто семдзесят васьмь сядзібных надзелаў. Усе вуліцы сыходзіліся на плошчу, на якой ладзіліся славутыя кірмашы. Так было аж да эпохі праўлення Кацярыны II, калі маталіян запісалі дзяржаўнымі сялянамі.

РАДЗІМА ХАІМА ВЕЙЦМАНА

Да сярэдзіны XIX стагоддзя палавіну насельніцтва Моталі складалі яўрэі. Надзвычай прадпрымальныя людзі, яны, несумненна, паспрыялі росквіту мястэчка. На тагачасныя васьм тысяч насельніцтва тут працавала 96 невядучых крам. Гандлявалі самым разнастайным тава-

рам. Як вядома, 141 год таму ў Моталі нарадзіўся першы прэзідэнт Ізраіля Хаім Вейцман. Гэта чалавек, які стаяў каля вытокаў краіны, што з'явілася на карце свету ў 1948 годзе. Яго мотальскія бацька і дзед спляўлялі лес у Польшчу ды іншыя краіны Еўропы. Драўніну пачыналі нарыхтоўваць у навакольных лясах у лістападзе, секлі і складвалі да вясны. А вясной вязалі ў плыты і спляўлялі па рэках у Данцыг. На гэтых плытах часта праводзіў лета і Хаім.

Яго бацька быў чалавекам надзвычай пісьменным, слаўты сын пазней назаве яго ў мемуарах «сапраўдным арыстакратам». Дарэчы, Эйзер Вейцман стаў адзіным з яўрэяў, каго выбралі старастам Моталі. Дом старацы стаяў недалёка ад синагогі, а сінагога размяшчалася насупраць царквы. Так і жылі побач у згодзе яўрэі з беларусамі.

Пра знакамітага земляка шмат раскажуць і ў музеі народнай творчасці. Напрыклад, што ў 4 гады Хаім пайшоў у школу, а ў 12 гадоў зарабляў рэпетытарствам сабе на вучобу ў гімназіі. Хлопчык быў адным з дванаццаці дзяцей у сям'і. Таму і да працы прызвычаіўся змалку. А дзевяць дзяцей Эйзера Вейцмана атрымалі вышэйшую адукацыю, што па тым часе было з'явай асаблівай.

У Моталі на міхайлаўскія Дзяды дагэтуль асвячаюць каменні, якія потым кладуць на магілу родзічы. Адны лічаць, што гэтая славянская звычка вядзецца з паганскіх часоў, яе ў Моталі перанялі таксама яўрэі. Другія кажуць, што маталіян далучыліся да яўрэйскай традыцыі шанаваць камяні.

КАЖУХІ І ХУСТКІ

— Мотальскія кажухі насілі нават у Аргенціне, Бразіліі, Англіі, — працягвае мая суразмоўца. Потым у Турцыі навучыліся вырабляць скуры і наваднілі рынак. А раней, калі не было візавага рэжыму, да нас ехалі палякі, скуплялі кажухі і везлі па ўсім свеце. Тут амаль у кожнай хаце былі майстры па вырабе скуры. Дарэчы, авечак ніхто тут не гадаваў, аўчыну куплялі ў асноўным у Расіі. У Моталі сыравіну апрацоўвалі, шылі вырабы ды мелі добры прыбытак, але паступова попыт на кажухі паступова змяншаўся. І маталіян шукалі іншыя спосабы зарабіць.

Жанчыны сталі за ткацкія станкі, якія захоўваліся ў кожным доме, і пачалі ткаць хусткі. З сінтэтычных нітак атрымліваліся тонкія, мяккія, прыемныя на дотык хустціны, якія з ахвотай куплялі на прасторах амаль усяго былога Савецкага Саюза. І за тыя хусткавыя долары,

не паверыце, многія дзецям кватэры ў вялікіх гарадах пакуплялі.

Тым часам паднімаліся першыя мотальскія прадпрымальнікі-каўбаснікі. Асобныя маталіянне бралі ў кааператыве каўбасы пад рэалізацыю і везлі ў Маскву прадаваць.

У Моталі раскажуць гісторыю пра жанчын-гандлярак, якіх абакралі. Узалі яны прадукцыю ў кааператыве, паспяхова прадалі, а паколькі была нядзеля і банкі не працавалі, даверыліся вакзальнаму мянялу. Ён і падсунуў васькоўкам «плячку». Засталіся тры жанчыны фактычна ні з чым: прадукцыю ж бралі ў доўг. Прыйшлі яны са слязьмі да Сцяпана Шыкалая, не ведалі, што будзе далей. А ён сказаў, каб бралі яшчэ больш і везлі зноў, маўляў, паступова адпрацуеце і той доўг. Так і сталася. А свайго прадпрымальніка людзі сталі яшчэ больш паважаць.

Сёння ў аграгарадку паспяхова працуюць 53 індывідуальныя прадпрымальнікі і 26 прыватных унітарных прадпрыемстваў, прытым што колькасць насельніцтва вёскі складае прыкладна чатыры тысячы чалавек.

ПА ЗВЫЧАЯХ
БАБУЛЬ І МАТУЛЬ

Ды нават і без такіх прывілеяў вёска выглядае прывабна. І хоць, вядома, у кожным доме аграгарадка ёсць інтэрнэт, усё ж некаторыя звычаі бацькоў і дзядоў падтрымліваюцца.

Многія гаспадыні маюць ткацкія станкі, ткуць абрусы, ручнікі, поцілкі.

Старшыня сельскага Савета Сяргей Піліповіч сказаў, што такіх гаспадынь, як у Моталі, няма нідзе. Пераканаўся ў тым нават на прыкладзе сваёй цешчы, якая пячэ такія булкі і пірагі, што пальчыкі абліжаш. І падкрэсліў яшчэ адзін важны момант: маці абавязкова вучаць гатаваць сваіх дачок, перадаюць ім навыкі сваіх матуль. У вёсцы 20-гадовая дзяўчына ўмее прыгатаваць любую з асноўных страў. Цяпер гэта, згадзіцеся, вялікая раскоша. А фармат «Мотальскіх прысмакаў», на думку Сяргея Мікалаевіча, трэба мяняць. Фэст нечым нагадвае нашы традыцыйныя дажынкы, што ў цэлым нядрэнна, але важна знайсці сваю разыначку, большы ўпор варта рабіць на мотальскую школу кухарства.

...У Моталі ганарацца сваёй малой радзімай. Можна меркаваць ну хоць бы па тым, што з ахвотай прыводзяць такую байку-показку: «Якое Іванава? Тое, што каля Масквы?» «Не, тое, што каля Моталі!» А ў далёкай Сібіры ёсць вёска Караленка, якую заснавалі і пабудавалі выхадцы з Моталі. У 1905-м, а затым і ў 1913-м туды выехалі 94 сям'і з палескага мястэчка. Кажуць, што там да гэтай пары шануюць мотальскія традыцыі.

Святлана ЯСКЕВІЧ, yackevich@zviazda.by, Іванаўскі раён.

Фота з архіва сельскага Савета

■ Толькі ў нас

НЕЧАКАНЫ МАЛЮНАК ШАГАЛА

Віцебская даследчыца творчасці Шагала расказала карэспандэнту «Звязды» пра малавядомы факт з жыцця майстра.

— Менавіта з Германіі слава мастака Марка Шагала распаўсюдзілася па свеце. Ён спыняўся ў Берліне ў 1911, 1914 і ў 1922-1923 гадах. У 1913-м Херварт Вальд, уладальнік знакамітай берлінскай галерэі Der Sturm, выставіў упершыню ў Германіі работы Шагала. Праз год тут прайшла яго першая персанальная выстава.

Да прыходу Гітлера да ўлады ў прыватных калекцыях Германіі знаходзілася каля 200 работ Шагала. Потым ён быў авешчаны «яўрэйска-бальшавіцкім» мастаком, а яго карціны — «дэгенератыўным мастацтвам», — кажа старшы навуковы супрацоўнік Віцебскага цэнтра сучаснага мастацтва, магістр мастацтваў Марына КАРМАН.

Вясной 1933 года ўрад Германіі пачынае ажыццяўляць жорсткія меры па «аздараўленні нямецкай культуры». З сакавіка спецыяльна арганізуюцца акруговыя выставы «дэгенератыўнага мастацтва»: у Мангейме («Бальшавізм у культуры»), Нюрнбергу («Камера жахаў у мастацтве»), Дрэздэне («Мастацтва на службе разлажэння») і іншыя. Усяго да 1941 года адбылося 38 падобных выстаў па ўсёй краіне. На іх тройчы былі прадстаўлены і работы Марка Шагала.

— У верасні 1933 года была заснавана Палата па справах мастацтва (Kunstkammer) з Гебельсам у якасці прэзідэнта. Яе найвышэйшая задача — пакласці канец незалежнай творчай дзейнасці ў любых яе праявах. У тым жа годзе ў Базэлі з мэтай ганьбавання была адкрыта рэтраспектыўная выстава Марка Шагала, а ў Мангейме па загадзе Гебельса адбылося публічнае спалванне работ віцебскага мастака.

У 1935-м Гітлер выступіў на VI партыйным з'ездзе і адкрыта заявіў аб «прыныцыповым адарванні» духу авангарду. Да канца 1936 года з краіны эмігрыравалі сотні прагрэсіўных літаратараў, архітэктараў, рэжысёраў, мастакоў і музыкантаў. Сярод іх — самыя знакамітыя: Томас і Генрых Маны, Марлен Дзітрых, Георг Грос і іншыя. Марк Шагал у 1937 годзе стаў грамадзянінам Францыі.

У чэрвені 1937-га Гебельс выдаў дэкрэт аб стварэнні камісіі, якая павінна была канфіскаваць экспанаты «дэгенератыўнага мастацтва» з музеяў Германіі. Быў падпісаны і ўказ аб арганізацыі выставы. Як напісаў адзін з членаў камісіі па адборы, асноўная мэта выставы — выпрацоўка ў немцаў «здоравага інстынctu супраць бацьбы мастацтва вар'яцтва і заняпаду, прышчэпленая яўрэймі».

— Члены камісіі ўмудрыліся ўсяго за два тыдні наведаць каля 30 гарадоў і адабраць у 32 музеях 700 «дэгенератыўных» твораў. А ўсяго канфіскавалі больш за 5,2 тысячы работ... У тым ліку з нямецкіх музеяў 59 работ

На аўкцыёне прадаецца карціна М. Шагала «Панюшка тытуню». Чэрвень 1939 года.

Марка Шагала. Творы канфіскавалі ў спешцы, ды і стаўленне да іх было, найперш, як да аб'ектаў, якія будучы выстаўлены на ўсеагульнае абсмеіванне, каталогі і запісы вяліся не заўсёды. Менавіта таму дагэтуль не высветлена месцазнаходжанне многіх з іх, — адзначае даследчыца.

Выстава «дэгенератыўнага мастацтва», якая адкрылася ў ліпені 1937 года ў Мюнхене, выклікала неверагодны ажыятаж. За дзень яе наведалі да 20 тысяч чалавек. Між іншым, уваход быў вольны. Менш чым

за чатыры месяцы выставу пабачылі больш за 2 мільёны чалавек. І гэта ўтрыа больш, чым колькасць наведвальнікаў выставы любімых аўтараў нацысцкага кіраўніцтва, якая працавала недалёка... Карціны былі развешаны хаатычна і крыва, назвы работ напісаны часам мелама літаральна на палатне, па сценах — вытрымкі з тэкстаў мадэрністаў, а побач — строгія плакаты з цытатамі фюрара.

— Пазней гэтую экспазіцыю адправілі ў Берлін. Там да работ мастакоў далучылі калекцыю карцін псіхічна хворых людзей, размясціўшы іх уперамешку. Усяго 6 са 112 аўтараў былі яўрэямі, аднак «яўрэйская тэма» падавалася публіцы асабліва. Карціна «Рабін» («Панюшка тытуню») Шагала стала своеасаблівым сімвалам гэтай выставы, — працягвае Марына Карман. — Цікава, што перад пачаткам Другой сусветнай вайны, калі фашысцкай Германіі спатрэбіліся грошы на пераўзбраенне арміі, творы прадстаўнікоў «дэгенератыўнага мастацтва» прадавалі на аўкцыёнах у Швейцарыі.

Пасля вайны стаўленне да Шагала ў Германіі кардынальна змянілася. Але ён не мог даваць немцам іх злачынствы.

«Я думаю, што грахі нашых ворагаў нельга загладзіць, складаючы з імі пагадненні і дапамагаючы ім аднаўляць гаспадарку, а можна толькі абмыць у моры іх уласных слёз. Ад імя расстраляных і жыўцом спаленых мы гаворым ворагу, што ніколі не забудземся пра яго і ніколі яму не даруем — ні ў жыцці, ні ў мастацтве», — сказаў ён у 1947 годзе.

Мастак доўгія гады не хацеў мець нічога агульнага з Германіяй. Аднак урэшце даў згоду браць удзел у акцыях прымірэння. Нават выконваў буйныя дзяржаўныя заказы.

У 1959 годзе завяршыў работу для фае тэатра оперы ў Франкфурце-на-Майне. А ў 1978-м стварыў цикл вітражоў у храме Святога Стэфана ў Майнцы. Гэта не толькі апошнія, але і самыя буйныя вітражы Шагала. Святару, каб атрымаць згоду віцебскага мастака, спатрэбілася амаль чатыры гады. Сваё імкненне працаваць менавіта з Шагалам ён тлумачыў жаданнем сцерці межы паміж рэлігіямі і нацыянальнасцямі.

Асабіста мяне ўразіў наступны факт. У навінах французскага тэлевізійнага канала быў паказаны цікавы сюжэт. Амерыканскі ваенны журналіст, трапіўшы ў кабінет Гітлера, у якасці трафэя ўзяў... падпісаны фюрарам бланк.

— Гэта быў чысты аркуш паперы фармату А3 з фашысцкімі гербамі. Карэспандэнт быў знаёмы з Шагалам. Мастак папрасіў у яго гэтую паперу. На ёй ён намалюваў рабіна, які плача над скрываўленай торай, і вёскі, якія гараць... А збоку — сябе за мальбертам... Здзіўляе чалавечая сіла Майстра, які, можна сказаць, такі чынам «адпомсціў» злу, — кажа Марына Карман.

Той насамрэч унікальны твор знаходзіцца ў прыватнай калекцыі ў Францыі.

Аляксандр ПУКШАНСКІ, pukshanski@zviazda.by